

A kétnyelvű kéziszótártól az értelmező szakszótárig

Örömmel látjuk, hogy a lexikográfia Magyarországon ismételten fellendülő korszakába érkezett. Jelentősen megnőtt az új szótárak száma, és az e területen konkurens kiadók is egyre szaporodnak. A szótárak minőségét emeli a versenyszellem, hiszen a vásárló többféle kiadvány közül válogathat. E szótárrecenzió-csokor az Iskolakultúrában két évvel ezelőtt már elindult hagyományt igyekszik követni. Ezúttal angol, francia, beás, horvát, német kétnyelvű szótárak, illetve a számítógépes és informatikai szótárak képviselőiben egy magyar nyelvű értelmező szótár elemzése következik. A tárgyalandó kétnyelvű szótárak típusa változatos: az általános köznyelvi középszótár mellett a nagyszótár, a kisszótár is szerepel, a szakszótárak közül a közgazdasági, a gazdasági-szociálpolitikai, a számítógépes értelmező szótárak is képviseltetnek, valamint közelebbről megismerjük egy új rendszerű, MoBiDictionary című kétnyelvű elektronikus szótárt.

Fóris Ágota

A Magay-Ország- (MO) és a Varga-Lázár- (VL) féle magyar-angol középszótárak összehasonlítása

Cikkünk célja, hogy két, 2000-ben megjelent közepméretű magyar-angol szótárt több szempontból megvizsgálva, segítséget nyújtsunk a leendő szótárhasználóknak a választáshoz, annak eldöntéséhez, hogy vajon melyik szótár szolgálja jobban igényeiket.

Mindkét kötet szerzőinek fő célja az általános, beszélt és írott köznyelv, a hétköznapi szókinccs bemutatása volt. VL kiemelten fontosnak tartotta a szleng és a kifejezések mellett hasznos újdonságként a „faux amis”, a hamis barátok kiemelését az áthúzott helytelen ekvivalens feltüntetésével. Magay Tamás az Ország-féle szótár felújítását tűzte ki célul, az 1990 után az élet minden területén megjelent új szavak, kifejezések, illetve jelentések regisztrálását. A regionális változatokat illetően MO nemcsak a brit és amerikai nyelvhasználatot tünteti fel, mint VL, hanem egyéb regionális – például ausztrál, kanadai, skót – változatokat is. Kiindulópontnak mindkét kötet szerzői a brit angolságot, a brit helyesírást tekintik.

A tipográfia, az íráskép mindkét szótár esetében jól átlátható, felhasználóbarát. MO talpas betűtípusa mégis olvashatóbb, mint VL kerekdedebb betűi. MO jobban használja a vastagon szedés nyújtotta lehetőséget is, a címszavak ezáltal sokkal jobban elkülönülnek, mint VL-nál. Az angol ekvivalenseket mindkét szerzőpáros világos, álló betűvel szedi. (1., 2. ábra)

Terjedelmét illetően a VL másfélszer olyan vastag, mint a MO, de az utóbbi hozzávetőlegesen 1 millióval több leütést tartalmaz, a leütések száma MO-nál becsülünk alapján meghaladja az 5 milliót, ami azt jelenti, hogy MO szócikkei több információt tartalmazhatnak, vagyis VL terjedelme horizontális, míg MO vertikális síkon terjedelmesebb.

A címszavak mindkét szótár esetében szoros ábécé-rendben követik egymást. VL a homonímia tekintetében meglehetősen zavaros körülményeket teremt, mivel azokat a ho-

monim szavakat, melyek azonos szófajhoz tartoznak, egyszerű jelentéskülönbségként fogja fel, nem nyit nekik külön szócikket (például: ár); ellentétben az azonos alakú, de különböző szófajú szavakkal, melyeket minden esetben külön címszóként kezel (például: dob). MO a külön címszóként megjelenő homonimákat felső indexben arab számokkal jelöli. VL érdekes újítása (a hamis barátok áthúzásos jelölése mellett) a szürke sávok megjelenése az azonos alakú, de különböző szófajú szavak címszó-sorának jelölésére (például: csavar, járat stb.), de kár, hogy nem alkalmaz hasonló módszert az azonos szófajhoz tartozó homonim szavak esetében is. (1., 2., 3., 4. ábra)

kap 1. [pénzt, ajándékot stb.] get*, receive, be given, [hozzájut] get* (hold of), obtain, find*; levelet ~ott he got/had a letter: ~ott egy bírságcédulát (s)he had a ticket, (s)he was ticketed; két évet (v. két évi börtönt) ~ott he was given two years, he was sentenced to two years, he got two years; mennyit ~rál érte? how much did you get for it; sok pénzt ~ott érte he made a lot of money on it; ezt nem ~ni sehol you can't get it for love or money, it is nowhere to be had; tetszik már ~ni? are you being served (v. attended to)? 2. ruhát magára ~ slip on one's clothes, tumble into one's clothes: ~ta magát és... all of a sudden he... he suddenly decided to... 3. [betegséget] catch, contract [a disease] 4. ezért még ~sz! you'll catch it!, you shall smart for this! 5. [hezátel vmbz] get/take* hold of, seize/catch*/touch suddenly; fejéhez ~ clutch one's head; szívéhez ~ott he clutched his chest; utána ~ try to catch/reach, clutch/snatch at, reach after 6. átv (vmbz) fall* to, begin*: sokba ~ egyszerre he has too many irons in the fire 7. átv (vmbz) grasp/snatch/jump at, be* eager to get: ~ az alkalmon seize an opportunity, jump/catch* at the chance: ~va ~ vmi, két kézzel ~ vmi jump at stg

kap 1 get*, receive, be given e-mailt kap get*/receive e-mail sok pénzt kap érte make* lots of / a lot of money on it 2 [szerez] obtain, find*, get*, get* hold of smth nem lehet kapni you can't get it, it's not available 3 két évet kap get* two years, be given two years 4 [felvesz:] ruháját gyorsan magára kapja slip into zone's clothes, fling* one's clothes on 5 [betegséget:] catch* contract 6 [vmbz:] get* take* hold of, seize, catch* fejéhez kap clutch zone's head szívéhez kap clutch zone's chest utána kap clutch/snatch at, reach after 7 vmi után kap catch*/grab at smth 8 [vmbz:] fall* to, begin* egyszerre több dologba kap be into several things, have too many irons in the fire 9 [vmin:] seize, jump at smth kap a lehetőségen seize an opportunity.

1. ábra. A 'kar' szócikk MO szótárában

2. ábra. A 'kar' szócikk VL szótárában

járat 1. 1. a bolondját ~ja vivel make* a fool of sb, send* sb on a fool's errand; iskolába ~ send* to school 2. [gépet] race [the engine], run*, operate 3. [közlekedés] run*, miért nem ~nak később is buszt? why don't they run a later bus? újságot ~ take* a paper, a Magyar Nemzetet ~ja (s)he takes/gets Magyar Nemzet II. fejelet, [hajó] line, service, [busz] service, [repülő] flight; az 5-ös ~ Service Number 5 2. hány galéri, level, [egész anyagban] channel 3. mi ~ban van? what are you doing here?, what brings you here?

járat 1. 1. service éjszakai járat night service [repülő:] flight, [hajó:] line 2. [közlekedés] level nyában:] level KIFEJEZÉSEK: mi járatban van? what(ever) brings you here? 3. mi ~ban van? what are you doing here?, what brings you here? 4. [előfizet:] magazinokat járat subscribe to magazines, get* take* magzines 5. iskolába járat send* smb to school 6. [közlekedet:] run* busz járatnak a metró helyett they'll be running a bus to replace the metro 7. [gépet:] run* operate 8. [motor] üzemeltet:] race KIFEJEZÉSEK: a bolondját járta vivel make* a fool of smb, have smb on, play a trick on smb

3. ábra. A 'járat' szócikk MO szótárában

4. ábra. A 'járat' szócikk VL szótárában

A szócikk felépítésében a címszó MO-nál minden esetben a szófaji hovatartozás feltüntetése követi, VL ezen adat feltüntetését csak az azonos alakú, de különböző szófajhoz tartozó szavak esetében ítéli szükségesnek. (1., 2., 3., 4. ábra) Ezután következik mindkét esetben a jelentés, illetve az angol ekvivalens megadása, az esetleges vagy szükséges minősítések (stilisztikai, regionális hovatartozás, szaknyelvi jelölések stb.) feltüntetésével. A szócikk tagolására VL az egyszerűség kedvéért csupán arab számokat használ – az egyes jelentések elkülönítésére –, ezek szedése (2., 4. ábra) nagyszerűen segíti a könnyebb átláthatóságot. MO ezzel szemben használ mind vastagon szedett római, mind vastagon szedett arab számokat (3. ábra), az arab számok a jelentések, a római számok pedig az egyes szófajok elkülönítését szolgálják (azonos töre visszavezethető szavak esetében). Az idiómák jelentéseit pedig (i, ii stb.) jellel különíti el MO (12. ábra), ezt az érzékeny tagolást VL nem alkalmazza. Általában MO szócikkei alaposabbak, több információt tartalmaznak, azonban az ellenkezőjére is találhatunk példákat.

A szótári minősítésekről: VL összesen 23 rövidítést sorol fel a szótár elején, MO ennél lényegesen többet, 127-et, mert sokkal több regionális, szaknyelvi és stílusminősítést

használ. A stílusértéket és a szavak szakterületi, valamint regionális hovatarozását MO következetesen jelöli, ami nagy előnye a szótárnak, mert ezek a minősítések segítségével vannak a szótárhasználónak a helyes és adekvát ekvivalensek kiválasztásában és általában a nyelvhasználatban. VL csak abban az esetben használ stílusminősítést, ha az angol ekvivalens ebből a szempontból eltér a magyar megfelelőétől. Ám ebben az esetben is csak egyetlen emblémát (egy kis stoptáblát) használ (9. ábra), és a szótárhasználót továbbutásítja egy friss egynyelvű szótár segítségül hívására. A szakterületi hovatarozásra nem utal VL szótára (5., 6., 7., 8. ábra), a szótárhasználót némileg a szögletes zárójelben megjelenő értelmi kiegészítések segítik a tájékozódásban. (2. ábra) Szövegkörnyezeti szavakat, ekvivalensek kiegészítéseit, illetőleg metanyelvi fogalomkör-szűkítő megjelöléseket, „írányítószavakat” MO is közöl szögletes zárójelben. (1. ábra) Fent említettek VL szótárának nem túl felhasználóbarát vonásai, mert bár abban igaza van, hogy a stílusminősítések soha nem pontosak, ám mégiscsak fogódzót nyújtanak a nyelvhasználóknak, segítenek tájékozódni a mondanivalójuknak megfelelő angol ekvivalens kiválasztásában.

néppárt *fn* US tört People's Party

5. ábra. A 'néppárt' szócikk MO szótárában

perforál *i* 1. műsz perforate 2. orv perforate: ~t vakbél
perforated appendix
performansz *fn* műv performance, happening

7. ábra. A 'perforál', 'performansz' szócikk MO szótárában

néppárt popular party

6. ábra. A 'néppárt' szócikk VL szótárában

perforál perforate
perforálódik perforate
performancia performance
performansz performance (art)

8. ábra. A 'perforál', 'performansz' szócikk VL szótárában

részeg *FNÉV* drunk, drunkard, soak/wino
részeg *MNÉV* drunk, drunken, inebriated, intoxicated, soaked
HAZTAVETVE under the influence. [kissé:] tipsy, happy, mellow
Jim részeg Jim's drunk *a részeg tengerész* the drunken sailor *részeg, mint a csap* (as) drunk as a lord

9. ábra. A 'részeg' szócikk VL szótárában

A frazeológiát illetően bevezetőjében Magyar kiemeli a kifejezések felvételének fontosságát, az angol ekvivalenseket idiomatikus szókapcsolatokkal frissítette fel, és szaporodtak a magyar igevonatok angol megfelelői is ('phrasal verbs'). A magyar kifejezések kiemelésére VL dőlt betűt használ, MO vastag betűs szedése sikerültebb választásnak bizonyul, szembetűnőbbek, jobban tagolják a szócikket ezek a kiemelések. (10., 11. ábra) A kifejezéseket (állandósult szókapcsolatokat) azonban MO nem különbözteti meg tipográfiaiilag a példamondatoktól (egyedi szókapcsolatok). VL először példamondatokat hoz, majd az idiómákat/kifejezéseket a kis kapitálisokkal szedett 'kifejezésekben:' alcím alatt gyűjti össze.

Magyar, gondolva az esetleges magyarul tanuló angolokra, angolul is megírta az előszót és a szótárhasználati információkat, valamint ír a magyar szavak kiejtéséről is, táblázatosan megadva, példákkal és természetesen APhI-jelekkel a „magyar beszédhangok fonetikus átírása” címen (XVII. o). VL ezt nem tartotta fontosnak, ők valószínűleg csupán a magyar nyelvtanulókat tekintik célcsoportnak. MO nagy előnye, hogy az angol ekvivalensek hangsúlyos szótagjait is jelöli, mégpedig a hangsúlyos szótag magánhangzó-jának/magánhangzóinak dőlt betűs szedésével, ezt VL elmulasztja, hasonlóképpen hiányzik VL-nél a kettőzés jelölése a végmássalhangzójukat kettőző igékben, amit MO be-tűvastagítással jelez. (10. ábra)

kap i 1. [pénz, ajándékot stb.] get*, receive, be* given, [hozzájut] get* (hold of), obtain, find*; **levelet ~ott** he got/had a letter: **~ott egy bírságeédulát** (s)he had a ticket, (s)he was ticketed; **két évet (v. két évi börtönt) ~ott** he was given two years, he was sentenced to two years, he got two years; **mennyit ~tal érte?** how much did you get for it; **sok pénzt ~ott érte** he made a lot of money on it; **ezt nem ~ni sehol** you can't get it for love or money, it is nowhere to be had; **tetszik már ~ni?** are you being served (v. attended to)? **2. ruhát magára ~** slip on one's clothes, tumble into one's clothes; **~ta magát és ...** all of a sudden he ... he suddenly decided to ... **3. [betegséget] catch, contract [a disease]** **4. ezért még ~szl** you'll catch it!, you shall smart for this! **5. [kezevel vmbhez] get/ake*** hold of, seize/catch*/touch suddenly; **fejéhez ~** clutch one's head; **szívéhez ~ott** he clutched his chest; **utána ~** try to catch/reach, clutch/snatch at, reach after **6. átv (vmbre) fall*** to, begin*: **sokba ~ egyszerre** he has too many irons in the fire **7. átv (vmm) grasp/snatch/jump at, be* eager to get; ~ az alkalmat** seize an opportunity, jump/catch* at the chance: **~va ~ vmm, két kézzel ~ vmm** jump at sg

10. ábra. A 'kap' szócikk MO szótárában

kap ① get^{MI}, receive, be given *e-mailt kap* get^{MI}/receive e-mail *sok pénzt kap érte* make^{MI} lots of / a lot of money on it ② [szerez:] obtain, find^{MI}, get^{MI}, get^{MI} hold of smth *nem lehet kapni* you can't get it, it's not available ③ *két évet kap get^{MI}* two years, be given two years ④ [felvesz:] *ruháját gyorsan magára kapja* slip into ⑤ one's clothes, fling ⑥ [betegséget:] catch^{MI}, contract ⑦ [vmbhez:] get^{MI}/take^{MI} hold of, seize, catch^{MI} *fejéhez kap* clutch ⑧ one's chest *szívéhez kap* clutch at, reach after ⑨ *vmi után kap* catch^{MI}/grab at smth ⑩ [vmbre:] fall^{MI} to, begin^{MI} *egyszerre több dologba kap* be into several things, have too many irons in the fire ⑪ [vmin:] seize, jump at smth *kap a lehetőségen* seize an opportunity.

jump at the chance
KIFEJEZÉSEK: *kapta magát és (MONDAT)* all of a sudden he (MONDAT) / he unexpectedly/suddenly decided to do smth *kapnak már?* [sorra kerültek?:] are you being attended to / served? *ezért még kapsz!* you'll catch it!

11. ábra. A 'kap' szócikk VL szótárában

A nyelvtani információk, a szófajok meghatározásai mindkét kötet esetében magyar nyelvűek, feltehetőleg az elsősorban magyar felhasználó érdekeit szem előtt tartva. VL kiskapitálisokkal, MO dőlt betűvel jelzi a nyelvtani információkat. MO a rendhagyó igéket csillaggal (*), a rendhagyó főneveket kis karikával (°) jelöli, utalva a függelékre. VL egységesen kezeli a jelenséget egy felső indexbe írt (RH) jellel, szintén utalva a függelékre. (1., 2., 3., 4. ábra) Az RH rövidítés feloldása nem található meg a szótár elején felsorolt „Rövidítések” között, de minden páros lap alján szerepel a rövidítés feloldása. Sok helyet foglal, de mindenképpen hasznos VL szótárában a minden lap alján megjelenő morfológiai, illetve helyesírási segítség.

Fontos szintaktikai információ mindkét szótárban, hogy az angol nyelvben a jelzők egy csoportja nem a jelzett szó előtt, hanem után áll, értelmező jelzőként. MO erre a tényre az 'ut' rövidítéssel (utótételben), VL pedig a még egyértelműbb 'hátravetve' utasítással hívja fel a figyelmet. (12., 13. ábra)

gyors I. nm 1. áll quick, [állat] swift, [érvetés] quick, rapid, [futó, járókos] fast, [mozgó tárgy] fast, rapid; ~ **beszédű** fast-talking, kif (s)he talks nineteen to the dozen; ~ **lábú** swift/nimble-footed; ~ **léptekkel** with rapid strides; ~ **iramban** at a good pace **2. [rövid időt igénylő] speedily, promptly, immediate; ~ cselekvés** prompt action; ~ **egymásutánban** in quick/rapid succession **3. [mozgékony] nimble, agile, brisk; ~ észjárású** smart, quick/ready-witted; ~ **feldogású** quick to learn *ut, biz* quick on the uptake *ut; ~ a keze* (t) [tűtésre] be* quick, lightning-fisted (t) [*gyorsan dolgozik*] be* quick with one's hands, be* a quick worker **II. fm 1. → gyorsvonat 2. → gyorsúszás: 100 m-es ~ 100 (metres) free**

12. ábra. A 'gyors' szócikk MO szótárában

gyors ① [vonat:] express (train) ② [gyorsúszás:] freestyle, crawl **gyors** ③ quick, rapid, fast, swift, [sietős:] hasty *gyors válasz* quick/rapid answer *gyors beszéd* fast talk/speech *gyors léptek* rapid strides *gyors egymásutánban* in rapid succession ④ [azonnali:] prompt, immediate ⑤ [mozgékony:] fast, nimble, brisk *gyors felfogás* quick/nimble wit *gyors felfogású* smart, quick/nimble/ready-witted, **HÁTRAVETVE** quick on the uptake

13. ábra. A 'gyors' szócikk VL szótárában

MO a nyilat (→) használja utalásként, és alkalmazza a tildét (~) is a címszó helyettesítésére, ami helytakarékossági okokkal magyarázható (1., 3. ábra), hiszen az így felszabadult helyre más hasznos információk kerülhetnek. VL bevezetőjében hivatkozik arra, hogy szótára mentes az utalásoktól, és lemond a tilde használatáról is, ami – szerintünk – megkönnyíti a használó munkáját, bár így sok értékes hely vész kárba. VL néha még-

is szócikkból szócikkbe utalja az olvasót (=) jellel, például rövidítések feloldásánál (l. a. = alatt). A VL-szótár minden lap alján elhelyezett nyelvtani tájékoztatása is meglehetősen sok helyet foglal, bár a szótárforgató kényelmét szolgálja.

A nivódíjas MO-féle magyar-angol középszótár sok szempontból többet nyújt a szótárforgatóknak, például bevezetőjében foglalkozik a magyar szavak kiejtésével, ezzel a szótár szélesebb körben válhat használhatóvá. Terjedelmében, nyelvtani és stilisztikai kiegészítő információk (például szófaj-meghatározás, angol ekvivalensek hangsúlyos szótagjainak feltüntetése), enciklopédikus elemek (földrajzi nevek, keresztnévek, történelmi nevek, rövidítések) tekintetében, írásképét tekintve is igényesebb munka, és helykímélő eszközökkel jobban kihasználja a középmeretű szótár nyújtotta korlátozott kereteket. Sok új szó, neologizmus is bekerült a felújított szótárba, valamint a címszavak és a jelentések rendszerezettsége is magasabb fokú, mint VL szótárában. Ugyanakkor VL szótára figyelemre méltó újításokat vonultat fel, melyek főleg a kezdő nyelvtanuló számára lehetnek hasznosak, tekintettel vannak nehézségeire, például VL felhívja a nyelvtanuló figyelmét a hamis barátok által állított csapdára, és a 'one' szócska használatára, szócikkeiben különválasztja az egyedi példákat az állandósult szókapcsolatoktól, ugyanazon alapvető nyelvtani információkat minden lap alján közli. Merész újítás, hogy VL feleslegesnek tartja, így elhagyja a szófajmegjelölést, az angol megfelelők szakterületi besorolását és stilisztikai minősítését. Mindkét szótár nagy erénye, hogy nagyfokú érzékenységet tanúsít az új szavak (neologizmusok) iránt, és különös hangsúlyt helyez a mai magyar köznyelvi szóhasználat megjelenítésére.

Magay Tamás – Országh László (2000): *Magyar-angol középszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Varga György – Lázár András Péter (2000): *Magyar-angol középszótár*. Aquila Könyvkiadó, Budapest.

Márkus Éva – Márkus Katalin

Magyar-francia kéziszótár

A mai magyar nyelv szókincsét tartalmazó, teljesen új 'Magyar-francia kéziszótár' hiánypótló mű a mai könyvpiacra. A várva várt könyvet a Paris 3 – Sorbonne Nouvelle Egyetemen 1985-ben erre a célra létrehozott Egyetemközi Magyar Központ (CIEH) lexikográfiai csoportjának köszönhetjük, akiknek munkáját a főszerkesztő *Jean Perrot* fogta össze. A munkát eredetileg a 'Francia-magyar kéziszótár' megírásán dolgozó, *Pálffy Miklós* által vezetett szegedi csoporttal együtt tervezték, ám a két szótár egymástól függetlenül, noha azonos elvek alapján készült el, így egymást tökéletesen kiegészítik.

A szótár, funkcióját tekintve, általános köznyelvi szótár, amely körülbelül 45 000 szócikkben tartalmazza azokat a szaknyelvi kifejezéseket is, amelyek a technika és a tudományok fejlődésének köszönhetően bekerültek mindennapi szókincsünkbe az informatika, a telekommunikáció, a politika, illetve a gazdaság, kereskedelem területéről. Ezt azért is nagyon fontos hangsúlyozni, mert az eddig használt *Eckhardt*-féle középszótárnak az első kiadása, azaz 1959 óta nem jelent meg lényegesen frissített, átdolgozott változata! Ezzel szemben a nagy presztízsű francia szótárkiadók (Le Robert, Larousse, Hachette) évente aktualizálják kiadványaik szókészletét.

A szótár egyik legnagyobb pozitívuma, hogy a szavak megfelelőinek helyes használatát példákon keresztül szemlélteti. A példamondatokból kiderül, hogy a magyar szó francia megfelelői közül melyik milyen jelentésben, mikor, milyen szövegekben használható; ezáltal a nyelvtanulók kiküszöbölhetik azt az eddig gyakran elkövetett hibát, hogy a szótár által felsorolt megfelelők közül a legszimpatikusabbat kiválasztva helytelen és értelmetlen mondatokat alkossanak. A szócikkek felépítése logikus és vilá-